

שרת והמאבק המזרחי, 1947-1945

ד"ר יהושע פרוינציג - ארכיוון המדינה:

היות והדיוון בחלק הראשון היה חופשי למדי, אני ארצה לעצמי לחרוג קצת גם מהמסגרת הcronological וגם מהמסגרת העניינית, ולהתייחס גם לדברים שנאמרו כאן קודם לכן, בבחינת נטילת פריבילגיה של מי שעומד כאן ליד הדוכן. אני רוצה לחזור לשנת 1954, שאניครגע יחד עם חברה שלי במערכת תעודות המדינה עומד ומכוין את הכתבים שלה. ואני עומד מתפלא ונפעם כל פעם מחדש לגבי השנה זו. זה בלי שום ספק (?) השנה הנוראה של שרת, "ראש ממשלה במצרים". אני חשב שהשתמשו במונח הזה לגבי ראש ממשלה אחר, אבל יש לנו כאן דוגמא קלאסית של ראש ממשלה במצרים. אני לא מקבל לחלוטין.. הוא נלחץ מכמה כיוונים. הוא נלחץ ~~כਮובן~~ מארצאות-הברית, הוא נלחץ מהיחסים עם ברית-המועצות, הוא נלחץ מהצבא בצבא, חוסר שליטהו בצבא והצבא הפנימי בארץ, הצבא הכלכלי וכו'. אני לא מקבל אקסקלוסיבית שהדברים הוכתו בארצאות-הברית. אני חשב שהיה צורך להשתמש גם בנירות שלנו וראות את הדברים מנקודת המבט שלנו.

על כל פנים, צריך לזכור במה שנוגע לארצות-הברית, יש בארצות-הברית בשנים שאחנו עוסקים בהן, מ-1945 ואילך שתי אסכולות שונות. אסcola אח'ת שאני היתי קורא לה האסcola הפטריצית, שאומרת, שיחסי החוץ של ארצות-הברית, ניהול המדיניות של ארצות-הברית איננו מפלגתי. It is not particle problem. זה מעל המסרת החברתית הפוליטית הפנימית בארצות-הברית ומוהל על-ידי פטריצים. זו התפיסה שהנחתה את רוזוולט, זו התפיסה שהנחתה את דאלס. היא לא הנחתה את טרומן. לטרומן הייתה תפיסה אחרת למורי. היה לו תפיסה שאמרה, שיש בהחלט מקום ולגיטימציה לקבוצות אתניות בארצות-הברית להשפיע גם על יחסיו החוץ שלה, לא רק על יחסיו הפנימיים. סוד ההמלחה ב-1948 שלנו נועז בעובדה שהיא לנו אדם אחר שהצליח לכובע את דעתו על מחלוקת המדינה. אבל אלה דברים שאני רוצה להגיד לגבי דברים שנאמרו כאן קודם לכן. אני לא רואה את השנה הזאת מבחינת יחסיו החוץ כל-כך נוראה, כל-כך שחורה, גם לא השנה שבאה לאחר מכן. היו לנו כמה הצלחות. נכוון שאלה היו הצלחות יותר בבלימה, פחות ביזום של דברים. הצלחנו לבטום סחר מסוימים, להשיג מידת מסויימת של חופש ברכישת נשק לא בארצות-הברית, שום דבר לא יצא מארצות-הברית עד ימי גולדה, שום דבר שהורג. נשק הגנתי מסוימים. הם לא סגרו את הבazo הכלכלי שבשלדיין, בהחלט אני מסכימים, מצבנו היה מאד.. עד שבא המפנה ביחסים לפי דעתך ב-1958, כאשר התחיל המשבר במצרים התיכון וארצות-הברית בסיווע ישראל הייתה צריכה לבוא ולהציג את המשטר לבנון. אבל אני קיבלתי מינוי לדבר על השנים 1945-1948, השנים האחרונות יותר שאני עוסק בהן, הן מעניינות אותי, ואני אחזור לשנים האלה.

חלק מהדברים אמרתי במקום אחר לפני מפני כמה חודשים, ואני אשתדרל לחזור כמה שפחות. אין מנוס מזה, כי ההיסטוריה בסופה של דבר היא לא משתנה. נכון, קיבלתי כמה הערות וגם חשבתי על כמה דברים חדשים, על כל פנים, הדבר החשוב שעלה בדעתך גם בעקבות שיחות עם אנשים וגם בעקבות התבוננות נוספת בנזירות, הבעיה בניתוח השנים האלה היא לא בעיה מתודולוגית. היא גם לא בעיה של מקורות. בדברים שאמרתי התייחסתי לחוסר מקורות כאלה ומקורות אחרים. העובדה ששרת עצמו דוקא בשנים המכrüעות שהן השנים הטובות שלו, אותן שהוא השפיע יותר מכל אדם אחר על מדיניות החוץ, דוקא הוא אינם דומים. אין לנו יומן כמו שיש לנו בשנת 1954 ואילך, 1953 ואילך. אין לנו יומן כמו שהיה בשנות השלושים שהוא פרסם יומן, אלא אנחנו ניזונים ממש מתכנתות יבשה. אבל זה לא העיקר. הבעיה בשנים האלה היא קונספטואלית והיסטוריוגרפית. ההיסטוריונים החדשניים לא נולדו ב-1990, הם נולדו ב-1948, מיד לאחר קום המדינה, ומה שהביאו אותם לכתיבתיהם שלהם, כתיבה שהיא כתיבה מזולגת בפעולות המדינה, כתיבה שסימעה בפעולות המדינה, כתיבה שלא מייחסת לפעולות המדינה פעולה הדיפלומטית של שרף, להישגים העצומים שלו בזירה הבינלאומית, שלא מייחסת חשיבות בהקמת המדינה, והדברים נולדו מتوز ויכול פנימי. פה תוז ויכול, שהכוורת שלו הייתה - "מי גירש את הבריטים?" וברגע שמתנהל ויכול מי גירש את הבריטים, כמובן שלא מתייחסים לפעולה הדיפלומטית. כי הפעולה הדיפלומטית לא עמדה אף פעם במרכז של מחלוקת פנימית. לא באותה מידה כמו שעמדה הפעולה הצבאית. ולכן, כל הפעולות הדיפלומטיה מתוארת בזמנים לא אוחדים, כמו שמדוברות, והנושא מהתופעה הזאת הוא כמובן שרף, הנזוק העיקרי, כי הוא היה עמוד התווך של הפעולות המדינה.

הטענה שלי היא, שאנו זוקקים לרווחה בראיה הזאת, שיש לפועלות הדיפלומטיות בשנים 45-48' חשיבות מכרעת. יחד עם הפעולות החתיישבותית והפעולות הצבאית. כמובן, אסור לשכוח אותם. כל שלושת הגורמים האלה הם עמודי התווך שהקימו את המדינה, ואין אחד בלי השני, ואין קיום למאורעות שקרו בלי שלוקחים בחשבון את הפעולות הזאת. מקומו של שרת בתוך הפעולות הזאת הוא מרכזי ומרכיע והדברים אינם נתונים בחלוקת. וצריך לבחון את זה, לפרק את זה לפרטים ולראות מה עמד מאחורי שרת, מה סוד הצלחה, מה התרומה שלו למדייניות הציונית, המדייניות היישובית בשנים האלה.

אני רוצה לראות את זה מorsch אספקטים שונים, שככל אחד מהם הוא סיפור בפני עצמו. הדבר הראשון הוא שאלת הקו המדייני, קביעת סדר היום, הדיצטרט(?) הציוני, הדרישות הציוניות. השאלה השנייה היא שאלת היחס בין הפעולות המדיינית לפעולות ההגנתית היישובית, שאלת הכוח, שאלת שימוש בכוח, דברים שנאמרו פה בישיבה הקודמת, והוא שאלת מカリעה וחשובה. השאלה השלישית היא שאלת האוריינטציה המדיינית. גם חלק מהדברים האלה נדונו. השאלה הרביעית היא שאלת הסטרוקטורלית, שאלת בנין הכוח, בנין המנגנון הדיפלומטי-המדייני של מדיניות החוץ של ישראל בשנים האלה. והשאלה האחרון שחייבanol פחות חשובה, היא שאלת היחס בין ארץ ישראל, הגולה, הקיבוצים היהודיים בארץ-הברית, ברית המועצות וכו'.

השאלה המרכזיות היא כמובן השאלה של הקו המדייני. וחטיבתו הגדולה של שרת בשנים האלה היא, שהוא תרם תרומה מכרעת לפוליטיזציה של התנועה הציונית, לקביעת מטרת פוליטית. כי עד 1945 התנועה הציונית

פחדה, חששה מפני קביעת עמדה פוליטית. הסתוובבו סביב הנקודה, השתמשו בסיסמאות, השתמשו במילים שהיו מילים של הסווואה, דיברו על מטרה סופית כזו או אחרת, בלי להגדיר את המטרה הסופית, דיברו על "קומונו ולד", דיברו על בית לאומי. בתקופה הזאת בא קץ הדברים האלה. ההגדרה היא הגדרה חיובית, ההגדרה היא הגדרה מוגדרת, ברורה, חד-משמעות, הגדרה של ריבונות.

לשרת הייתה חשיבות גדולה מאוד מכך בתהליך הזה, שהיה תהליך לא פשוט. יש לזכור שהנושא הזה של הגדרת המטרות המדיניות היה נושא מעורר מחלוקת גם בתחום היישוב וגם בתחום העם היהודי. היו קיבוצים יהודים שלא היו מוכנים להסכים לאיזשהו ישות לאומית בארץ ישראל או ישות לאומית בכלל. לשרת הייתה חשיבות רבה בעניין הזה. הוא עמד יחד עם אנשים אחרים מאחורי כל אותו תהליך ארוך, ממושך וכואב, שהביא את הסתדרות הציונית לקבוע פעמי אחת ולתמיד שהמטרה הסופית שלה בארץ ישראל היא הקמת ישות לאומית, הקמת מדינה. הסיבות לתפנית הזאת הן ברורות, זה הלקח שהסתדרות הציונית, התנועה, היישוב הפיקו מהשוואה. ההנחה הייתה, שלא מכניםים מדיניים וסובייניטים התנועה הציונית, היישוב, לא יוכל להגן על האינטרסים של העם היהודי וצפו אסון מסוג זה או אחר, שהדרך היחידה למנוע אסון כזה היא ביצירת צבא יהודי, מדינה יהודית, מגנון יהודי ורק זאת דרך להמצאת עתידו של העם היהודי. הייתה מידה רבה מאוד של הכהה על חטא, של חיטוט עצמי, למה ב-37' לא הסכמנו לחלוקת גם בגבולות הצרים, גבולות "וועדת פיל". הייתה ביקורת עצמית. גולדה אמרה את הדברים. אבל המסקנה הייתה חד-משמעות. היא עברה כמה שלבים. בהתחלה דיברו על

"קומו ולד". אחר-כך דיברו על מדינה ריבונית. המסקנה על כל פנים הייתה שיש מדינה יהודית.

שרת הייתה במרכזו של כל הוויכוח זהה. הוא כמובן היה אדם שתמך ברעיון הסוברני. הוא חשב שזה הפתרון האפשרי היחיד למצב עתידיו של העם היהודי. נכוון שאצל שרת הייתה מידת מסוימת של התחשבות בצדדים חיצוניים. אני לא מזלול בזה. הוא היה מודע לכך שבצד התנועה הציונית יש חמיש מדינות באו"ם, מדינות ערביות, ואנחנו צריכים לעמוד אתם ברמה שווה, כדי שגם לנו יהיו המכשירים, שייהי לנו ייצוג באו"ם, שייהי לנו ייצוג בגופים בינלאומיים. השיקול הכרומוניאלי או מה שקוראים במשפטו *the chapping of power*, הביטויים החיצוניים של כוח היו חשובים לו. אני לא מקבל את הגישה המזלצת שמצאתי אותה פה ושם, שרת רצה להיות מיניסטר ואנשים שעבדו איתה רצו להיות אמברוסדרים, אבל השיקול הזה של צורך בראונות יהודית, ריבונות בתוך מדינה, היה מרכזי בהוויה של שרת.

אבל שרת ראה צעד אחד קדימה. הוא הבין, בניגוד לנשים אחרים בתנועה הציונית, שברגע שאתה מדבר על ריבונות, אתה מתחייב לחלק את הארץ. וזה הוא ניסח את מה שהוא קרא בלשונו המשוואת הגורלית, שאומרת, ככל שאתה תדרوش יותר ריבונות, אתה תצטרכן יותר על שטח. ככל שיגדל השטח, הריבונות שלך תפחת. ככל שיקטן השטח, הריבונות שלך תגדל. נכוון שבשלב מסוים, הייתי אומר, סביר ועדת אומスキ, ברגע שהוא עשה את תקירתה בארץ והחילה לחלק והגיע רגע האמת והחילו לחלק את הגבולות, ושרת תהיה בן הארץ, מכיר כל ואדי וכל אבן וכל תעלת מים וכל כפר, ברגע שהחילו לחתו, הוא נבלה. הוא ברגע מסוים אמר, עשינו טעות. אולי אפשר

היה למצוא איזשהו פתרון, נניח פתרון של נאמנות בינלאומית. אבל זה היה רק מחשبة חולפת. הוא מיד לאחר שהועודה פסקה את פסוקה, הוא מיד קיבל אותו יחד עם אנשים אחרים, אבל הוא עמד בראש, הוא היה אחראי לכך שה坦ועה הציונית והנציגות הדיפלומטית שלה מעולם לא --- איזשהו מומנטום של רנטה. הוא הסכים להפיכת ירושלים לקורפוס פירטום, לאזור בינלאומי. הוא הסכים עם קיצוץ חלקים אחרים וכוי מתוך פעולות החלוקה, והוא אחראי לכך יחד עם בן-גוריון דרך אגב שהיה אותו ברגעים בכל הנוגע לחוסר תביעה לרוויזיה של הגבולות - אני מדבר על 48' - הוא הסכים לכך ומונע התרכזות של הארגנזה הדיפלומטית הציונית בניסיון לשנות את הגבולות. זו הייתה התרומה הגדולה, לדעתו, המכרצה שלו, הקונקרטיזציה הפוליטית והימנעות מאיושו מתן סיוע לאיזונטה למאבק על הגבולות. הוא הפך את המאבק הדיפלומטי היהודי-ציוני ב-1945-48 למאבק על כפר ועל גבול ועל נהר, למאבק על עקרון, למאבק על הקמת מדינה יהודית.

הנושא הבא החשוב, ודיברו עליו. בישיבה הקודמת, הוא הנושא של פעילות צבאית מול פעילות מדינית, שאלת הכוח, שאלת השימוש בכוח וכוי. אני לא מקבל את הדעה שרת היה קטן אמונה בכוחו של היישוב. הואאמין בשנים אלה היה רחוק מהפעילות הביטחונית, בניגוד לשנים קודמות, אבל הוא לא פסל אותה לחלווטין. ובתקופה שהיישוב פתח בסוף 45' עד השבת השchorה בפעולות מה שקרוו תנועת המרי, הוא תמן באופן כללי בפעולות זאת. אבל הוא הסיק מסקנות מכישלון של תנועת המרי. ולאחר מכן הוא ריכז את כל מעיינו בפעולות מדינית. לאחר שהוא ישב בטלרונו הוא היה אחד הקורבנות של השבת השchorה, ושם בטלרונו הוא כתב מכתב לחבריו במרכז מפא"י, ואמר להם שזאת לא הדרך, הדרך הזאת לא תביא לשום הישגים.

הטענה שלו הייתה שההתרכזות בפעולות צבאיות עלולה להסיח את הדעת מהפתרון המדיני להביא אותה לאיששו דיון בנושא צבאי. וכן, באמת הבריטים גם בוועדת החקירה האנגלו-אמריקאית וגם במידה מסוימת בחקירות אחרות של ועדת האו"ם, עסקו פה ושם בניסיונות לפטור את הבעיה הצבאית על-ידי פיקוח על ההגנה או פירוק הגנה או דברים מסוג זה. שרת הבין את המלמוד בעניין הזה וכל --- אני אטרכז בנושא המדיני.

המבחן כМОבן הגדול הוא המבחן שידוע כפרשת הפנים(?), בסוף 1947. וכך שרת בצהורה מأد-מאד ברורה - וכך לא מדובר רבודתיי בעניין צבאי, כאן לא היה עניין של כוח של היישוב, היה מדובר בחילטה של להביא אניות או לא להביא אניות - וכך שרת בצהורה מأد-מאד ברורה, למראות שמצא את עצמו בחלוקת בתוך מפלגתו, בתוך האנשים הקרובים ביותר אליו, שרת בצהורה מأد-מאד ברורה מכريع بعد הכרעה מדינית. הוא אומר, יש לבטל את מבצע העפלה ולהתרכז בהזדמנויות הגדולה שנקרתה אז ולבטל את נסיעת האניות, ולהתור הלאה לכיוון אישור החלוקה.

שאלה אחרת שהעסיקה את שרת, והיא מהוות את תרומתו, היא שאלת האוריינטציה המדינית. גם על זה דיברו. לשרת לא הייתה תמונה מוחלטת וברורה לגבי האוריינטציה. הוא היה רחוק מהויכוחים שהיו בתנועה הציונית, אם ללבת עם רוסיה, אם ללכט עם ארץ-הברית, לשחק ביניהם, לנצל את הקוניוקטורה. הויכוח הזה היה רחוק ממוני. ביסודו הוא היה איש ויצמן, והוא קיבל פחות או יותר את הדרישה שההסתדרות הציונית צריכה להסתמך על מעצה גדולה. בתחילת זו הייתה בריטניה, אחר-כך ארץ-הברית, אבל לא הייתה לו אף פעם עמדה נחרצת בעניין הזה. הוא לא הכريع בצהורה ברורה

בעניין זהה. היה לה תפיסה אחרת. היה לה תפיסה הרבה יותר מורכבת, מגוונת, אינטר-ציונליסטית. הוא לא שגה באשליות לגבי האו"ם, אבל הוא ראה באו"ם כוח, הוא ראה באו"ם זירה אפשרית, הוא הבין את החשיבות הפוליטית של האו"ם, לעומת אנשים אחרים שראו באו"ם איזשהו מכשיר לדיוונים משפטיים, להציג טיעונים משפטיים, דרישות משפטיות. הוא ראה באו"ם מכשיר של השפעה על הזירה הבינלאומית. הוא היה חסיד גדול של הארגון הזה. נכוון שבשנות החמשית, לאחר שקרו כל מיני דברים קשורים בין היתר לשביות הנשק ובכישלונות שלנו בעניינים קשורים בגבולות. חינו של הארגון סר בעיניו, אבל בשנים אלה הוא פועל בתוך המגזר הזאת, הוא מנצל את הארגון הזה היטב, והוא אחד מאנשי האסכולה האינטר-ציונליסטית במידה מ瞠-מתונה, הוא לא היה כמו גולדמן שחשב שה坦ועה הציונית צריכה להסתמך לא על עצמה אחת אלא על קיבוץ של מעצות או ארגון בינלאומי.

הבחינה הריבעית שאני רוצה להתייחס אליה לשרת קשורה לבניין המוסדות המדיניים שהוא הקים, בניין משרד החוץ. על זה אין ויכוח ולא צריך להאריך בזה. כולם יודעים את התרומה שלו. המבנה שהוא בנה בשנים אלה, מבנה אדיר. הוא בנה מבנה לא מפלגתי, מבצרי לעילא ולעילא, יעל ביטר, פרוס על פני כל העולם. זה לא היה עניין של מה בכך. אנחנו לא היינו מדינה ב-1945-1946. היו לנו מתחרים. הבכורה שלו בפעולות המדינה הייתה שנואה במחלוקת, אפשר להגיד, אבל אחד-אחד פינה את הדרך. ויצמן פרש. בן-גוריון עסק בענייני הביטחון. סילבר היה כישלון כנראה, כך אמרים, מבחינה של פעילות פוליטית מתמשכת. גולדמן לא היה לו את הבסיס הציבורי המפלגתי כדי לעבוד באינטרנט. על כל פנים, הוא עומד משכמו ומעלה, והארגון שהוא

בנה הוא ארגון לתפארת. וההוכחות הטובות ביותר בהן לא רק התוצאות. התוצאות היו כפי שהן היו מסיבות שונות. אבל העובדה שהארגון הזה המשיך להתקיים בשנים 1951-1952 ועד שהוא נפגע לэт-לאט במרוצת השנים, הוא נפגע במיוחד לאחר שרת פינה את משרד החוץ.

בתחום אחד יש לי אישון השגות לגבי התפקיד של שרת. לדעתי, הוא לא למורי הבין את שינויי הערבים, שינויי יחסיו הכוחות שתלו בעולם היהודי לאחר מלחמת העולם השנייה. אני אמרתי את זה בהזדמנות, שהוא לא למורי הפנים את משמעות השואה. אני חוזר בי מההתבטאות זו. ראיתי גם מפעלים אחרים לאחרונה בתחום הזה, שמאירים שהוא כן היה חשוב לדברים האלה. נכון שהוא היה ארץ-ישראליק במוחו, פלשתינו-центрלי כמו שקרה לו בשנים האחרונות. אבל הוא לא הגיע לאותה מידת הבנה عمוקה של התמורות בעולם היהודי, כמו שהגיע למשל בולין(?), שהבין את המשמעות של השואה, שהבין את המשמעות של ההרס של התרבות היהודית במצרים אירופה. היו דברים שהוא הבין יותר. למשל, הוא תפס יותר את המשמעות של הבריחה של העברים ב-1948, מפני שהוא היה אדם שהיה מעורב, פה נאמר, במדיניות הערבית. הוא הבין שכאן חלה מהפכה, דרך אגב, בניגוד לדעותיו, בניגוד להשפטו, בניגוד לתחזיתו, הוא היה בטוח שהערבים ימשיכו ויישארו כאן לאורך הימים בארץ ישראל. הוא לא האמין בבריחה שלהם. הוא הבין יותר או העrisk יותר את התרומה של ברית המועצות למדינה. כי סוף-סוף הוא היה יהודי-רוסי. בסופו של דבר, כשהאתה מסיר משרת חלק גדול מהשבונות הישראלית, אתה מגיע ליהודי-רוסי, ושרת יהיה יהודי-רוסי. מأد-מאד שמח בתמורה שעשתה ברית המועצות. הוא הבין שיש לזה משמעות במהפץ, בחשיבותו לגביו היהודי ברית המועצות, והוא התבזבז בשנים מאוחרות יותר,

בשנים האלה, 1945 עד 1949, עד שחלה תפנית נוספת בברית המועצות, הייתה בו תפיסה יותר טוביה של הדברים האלה והערכתה יותר عمוקה לדברים האלה. זה לא שינוי את עמדתו לגבי האוריינטציה והוא נשאר בעיקרו של דבר בתוך המערב, והוא זרם יחד עם התזוזה הברורה המודגשת של המדיניות הישראלית בכיוון מערבי. הוא ידע שאנו קשורים בטבורנו לארצות-הברית --- העם היהודי, אבל הוא ניסה לממן את התהליך הזה. אני לא רוצה לחזור. כולנו יודעים כאן את הנושא של מלחמת קוריאה, על הפעולות שלו למנוע את החלוקה של ישראל לצד ארצות הברית במלחמת קוריאה. על כל פנים, שרת מייצג בתוך הזרם של מדיניות החוץ זרם הרבה-הרביה יותר אינטר-לאומייסטי, פחות מודגש לגבי המערב, פחות בוטה ביחס לברית המועצות. אבל עקרונית, מבחינה עניינית, הוא לא שונה מהאנשים האמורים.

מה המורשת שהאיש הזה השאיר לנו? קודם כל, הדבר החשוב ביותר זה התפקיד החשוב, המרכזי שהוא ייחס במשך כל הפעולות שלו לצד המדיני. הוא היה אדם שהטיף וראה בפעולות המדינית את העיקר. זה היה הציר המרכזי שהוביל אותו בשנים האלה, שהוביל אותו בשנים שהוא שירות משרד החוץ. הביטוי - הרי מדברים ודיברו בשנים האלה ואולי גם בישיבה הקודמת חזרו עליו - מדיניות הביטחון - לא היה קיים. הוא ראה מדיניותצד אחד, בעיקר, בדבר שmbטיח את קיומה של מדינת ישראל, הצד שני, הצד הצבאי היה חשוב, אבל לא הדליק את כיוון המדינה. זו הייתה המורשת היחידה. המורשת הזאת כמובן לא החזיקה הרבה זמן מעמד. הלחצים שהיו כאן בארץ, המאבק הבלתי פוסק לאורץ הגבולות, להציג פנים מדים הביאו לאיזה מצב של איזושהי סימביוזה בין שני הצדדים האלה, מה שברוח מדיניות וביטחון, של תלות הביטחון במדיניות ולהפך. לא הייתה הפרדה. ההפרדה הזאת תרומתו

הגדולה ביותר זה ----. כמובן, המבנה של משרד החוץ, המסורת, גאווה עצמית, חוסר המפלגתיות בשנים הראשונות, מיווננות, תרומה שתישאר לארץ ימים. תודה רבה.

יו"ר - פרופ' אהוד לוֹז :

תודה רבה ד"ר פרוינדליך. לשאלות אנחנו נתנו מקום בסוף המושב.
ד"ר אביהה חלמיש, האוניברסיטה הפתוחה, תרצה על "שרת ומדיניות העלייה הציונית".